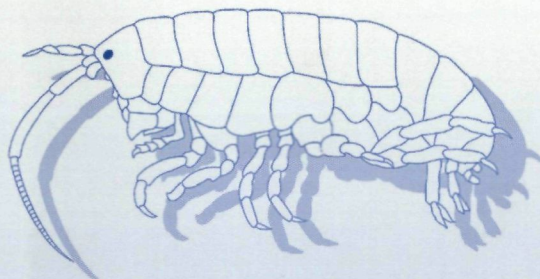

ISSN 0773-3542

De Strandvlo

Verantwoordelijke uitgever: Francis kerckhof, Muscartstraat 14, 8400 Oostende

Tijdschrift
van **De Strandwerkgroep België**

Jaargang 31
2011

DE STRANDVLO

Jaargang 31

Periodiek van **De Strandwerkgroep, vereniging voor mariene biologie**

Voorzitter

Jean-Paul Vanderperren

e-mail : vdjpp@yucom.be

Hoogstraat 137, 1980 Zemst

☎ 015/34.07.81 (thuis)
0472/94.14.48 (gsm)

Secretaris

Tom Ameye

e-mail : tom.ameye@skynet.be

Spaanse Lindebaan 175, 1850
Grimbergen

☎ 02/268.10.61
0475/69.06.27 (gsm)

Penningmeester

Floris Verhaeghe

e-mail : plattekaas@hotmail.com

Torhoutstraat 124, 8610 Kortemark

☎ 0479/89.01.09

Redactieraad - De Strandvlo

Ingrid Jonckheere

e-mail : ingrid.jonckheere@west-vlaanderen.be

Guido Rappé

e-mail : guido.rappe@gmail.com

Kapelstraat 3, 9910 Ursel

☎ 09/374.39.68

Public Relations

Marie-Thérèse Panneels-Vanhaelen

e-mail : marc.panneels@skynet.be

Ter Yde 1, 8670 Koksijde

☎ 058/51.86.15

Bestuurslid

Francis Kerckhof

e-mail : francis.kerckhof@mumm.ac.be

Muscarstraat 14, 8400 Oostende

☎ 0473/95.30.59

Website: <http://www.strandwerkgroep.be> - **Vragen ?** info@strandwerkgroep.be

Strandvondsten: waarnemingen@strandwerkgroep.be

Webcontact: Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ)

Abonnementsprijs 2011

- Belgische leden: **12 Euro**. Te storten op **rek. 000-1493424-12**, op naam van "De Strandwerkgroep" p/a Floris Verhaeghe (zie hoger).
- Buitenlandse leden: **13 Euro**. Te storten op Bank van De Post, **BIC BPOTBEB1**, **IBAN BE19000149342412** op naam van "De Strandwerkgroep" p/a Floris Verhaeghe (zie hoger).

❖ Foto cover: Koksijde winter 2010 (foto: Ingrid Jonckheere)

INHOUD

Jaargang 31 nr. 3-4

Inhoud, bestuursmededelingen, excursiekalender 2012, jaarvergadering 2012, meerdaagse 2012, excursiekalender Nederlandse SWG, laagwatertabel, mededeling Nederlandse Malacologische Vereniging.	69	
Hans De Blauwe	Nieuwe waarneming van <i>Aequorea forskalea</i> (Forsskål, 1775), een zeldzame hydromeduse, aan de Belgische kust	75
Cédric d'Udekem d'Acoz	Occurrence of the grey swimming crab <i>Polybius vernalis</i> (Risso, 1827) on Rathlin Island, Northern Ireland: northernmost record so far (Crustacea, Decapoda, Brachyura)	78
Hans De Blauwe	De slijkgrascicade <i>Prokelisia marginata</i> (Hemiptera: Delphacidae), een exoot gebonden aan Engels slijkgras <i>Spartina townsendii</i> , veroverd nu ook de Belgische kust	80
Marie-Thérèse Vanhaelen	Strandwaarnemingen in herfst en winter 2010-2011 aan de Westkust	89
Firos Verhaeghe	Enkele aanvullende waarnemingen van de meerdaagse naar Wales in 2009	91
Hans De Blauwe	Riemwiervoetjes en hun begroeiing – eerste melding van <i>Watersipora subtorquata</i> (d'Orbigny, 1852) op het Belgische strand	93
Marie-Thérèse Vanhaelen	Enkele strandwaarnemingen tijdens de zomer 2011 te Koksijde	96
Marie-Thérèse Vanhaelen	Aanbod en prijzen van tweekleppige zeevruchten in enkele viswinkels aan de Westkust	97
Tom Ameye	Het archief van De Strandvlo en De Tuimelaar nu on-line beschikbaar	98
Inhoud jaargang 31		99

WOORD VOORAF

Vijf auteurs zorgden ervoor dat deze De Strandvlo weer een gevarieerd en interessante uitgave werd. We leggen de lat hoog voor de inhoud van De Strandvlo, verslaggeving van origineel veldwerk voor een beperkte regio. Deze jaargang telde maar drie nummers maar we hopen dit het volgende jaar goed te kunnen maken met een 'extra' nummer. De inhoud ervan willen we nog niet prijs geven maar we kunnen jullie wel garanderen dat

het je lidgeld meer dan waard zal zijn. Dus aarzel niet en stort vandaag nog je lidgeld voor 2012. Er staat ook weer heel wat op de planning voor het komende jaar, 9 excursies, de jaarvergadering die door gaat op 25 februari en de meerdaagse naar Normandië. Meer info over dit alles vind je verder in dit nummer.

We wensen alle lezers warme eindejaarsdagen toe en veel gezellige strandwandelingen met verrassende strandvondsten en aarzel niet om het relaas van één van je wandelingen door te sturen naar de redactie.

Bestuursmededelingen

Verkiezing bestuursleden

De Strandwerkgroep is op zoek naar enthousiaste mensen die actief willen bijdragen aan de werking van onze vereniging. Volgens de statuten zijn er ieder jaar drie bestuursleden uittreidend en herverkiesbaar, maar ook nieuwe leden kunnen zich uiteraard kandidaat stellen. Nieuwe kandidaten voor een bestuursfunctie dienen voor 15 januari 2012 hun kandidatuur schriftelijk aan de voorzitter over te maken. Ze dienen tevens op de jaarvergadering aanwezig te zijn om in aanmerking te komen voor verkiezing. De verkiezing van het nieuwe bestuur gebeurt op de jaarvergadering.

(JPVDP)

Lidgeld

Dit is alweer het laatste nummer van De Strandvlo voor jaargang 31. Hopelijk wil je ook graag in 2012 lid blijven van onze vereniging. We voorzien voor de jaargang 32 een extra nummer, het thema houden we nog even geheim maar we garanderen jullie dat het meer dan de moeite zal zijn. Het lidgeld bedraagt voor de **Belgische leden 12 Euro**; voor de **Nederlandse leden** bedraagt het lidgeld **13 Euro**.

Het lidgeld kan betaald worden op de Bank van De Post, **BIC** BPOTBEB1, **IBAN** BE19000149342412. Voor de nieuwe leden, hartelijk welkom.

(IJ)

NB onderaan op naametiket van De Strandvlo

Staat er op het naametiket NB dan wil dit zeggen dat het lidgeld nog niet betaald is. Wanneer na uitgave van het tweede nummer van een jaargang het lidgeld nog steeds niet betaald is dan sturen we geen tijdschrift meer op.

(IJ)

Excursiekalender – 2012

- **Zaterdag 14 januari 2012 : Nieuwpoort** : speuren naar zeefauna en –flora op het Westerstaketsel.
Afspraak : 10 uur - Hendrikaplein.
- **Zondag 12 februari 2012 : Koksijde, Ster der Zee en strandhoofd bij vissers-monument**: leven op de rotsblokken.
Afspraak : 9 uur - zeedijk, einde Blanchardlaan.
- **Zondag 11 maart 2012 : Oostende, Halve Maan** : het wemelt van zee-organismen op de strandhoofden.
Afspraak : 7 uur - vuurtoren, Hendrik Baelskaai.
- **Zaterdag 12 mei 2012 : Zeebrugge jachthaven** : we ontdekken de fantastische onderwaterwereld onder leiding van Hans De Blauwe.
Afspraak : 10 uur 30 - Rederskaai, overkant oude vismijn.
- **Zondag 10 juni 2012 : Raversijde** : zoektocht op strand en strandhoofden.
Afspraak : 10 uur 30 - Koninklijke Baan, zeedijk ter hoogte van Roze villa ‘Jan Van Gent’ bij domein Prins Karel.
- **Zaterdag 04 augustus 2012 : Audresselles (Noord-Frankrijk)** : een bonte wereld van krabbetjes, zeepokken, mosdiertjes,..
Afspraak : 17 uur - markt van Audresselles.
- **Zondag 23 september 2012 : De Haan Vosseslag** : aanspoelsel uit zee, bijvangst van kruiers.
Afspraak : 10 uur 30 - tramhalte Vosseslag, bij de voetgangersbrug.
- **Zondag 18 november 2012 : Blankenberge**.
Afspraak : 9 uur 30 - zeedijk ter hoogte van F.Ropshelling en vuurtoren.
- **Zaterdag 22 december 2012 : De Panne, Westhoekstrand** : is er nog leven op het winterstrand ?
Afspraak : 13 uur 30 - dijkje einde Dynastielaan.

Jaarvergadering Strandwerkgroep op zaterdag 25 februari 2012

Programma :

Plaats : De jaarvergadering vindt plaats in het Opvangcentrum voor vogels en wilde dieren, Nieuwpoortsesteenweg 642, 8400 Oostende

9 uur 30: Ontvangst met koffie

10 uur: Voordracht door René Van Outryve

René Van Outryve, leerkracht biologie “op rust(?)” en lid van de Strandwerkgroep, werkte een voordracht uit die weer reuze interessant zal zijn. Wij kijken alvast uit naar de mooie foto’s en tekeningen en zullen genieten van zijn kennis en verteltalent:

Onderwerp: symbiose van zeeorganismen.

12 uur: Broodjeslunch (bestelling en betaling wordt ter plaatse geregeld)

13 uur 30: Administratief gedeelte.

14 uur: Voordracht door Maarten Vanhove

Maarten Vanhove, werkt bij de KULeuven, Laboratorium voor Diversiteit en Systematiek van dieren en is al van jongsaf lid van de Strandwerkgroep.

Onderwerp: de diversiteit aan parasieten in zee.

17 uur: Einde

Meerdaagse SWG-excursie 2012 Normandië – Côte du Calvados van 7 tot 11 april 2012

In 2012 blijven we dichterbij huis en richten we ons op de Normandische kust, de streek tussen het schiereiland van de Cotentin en Honfleur. Niet alleen biologisch, maar ook historisch en geologisch is de streek het bezoeken waard. We organiseren dan ook een geleide geologie excursie in het nabijgelegen reservaat, “La Falaise du Cap Romain”.

We logeren te Bernières sur Mer, in “La Closerie des Djinns”, één van de centra beheerd door de U.N.C.M.T. Het centrum is gelegen op 400m van de zee, in het midden van het dorp.

Bernières ligt 20km van Caen en 20km van Bayeux.

De periode loopt van **7 tot 11 april 2012**. De lage waters vallen gunstig zodat er in totaal acht excursies mogelijk zijn.

De deelnameprijs voor vier overnachtingen met vol pension bedraagt 210€ op basis van twee personen per kamer. Het zijn wel kamers van 4 personen (kinderen) maar het minimale verschil in prijs weegt niet op tegen het extra confort. Alle kamers hebben een eigen wc en badkamer. Beneden de 18 jaar kost het verblijf 170€.

Beddegoed en drank bij de maaltijden zijn in de prijs begrepen. Wie dat wil kan vegetarisch eten.

We beschikken over een groot lokaal met tafels. Binos zijn er niet. Verder is er nog een Tv-zaal, tafeltennis, petanque en dergelijke dingen meer.

Uiterste datum voor inschrijving : 1 maart 2012.

Om geldig in te schrijven moet je het volgende doen :

1. Een mail sturen aan Jean Paul Vanderperren op vdppj@yucom.be
2. Vermelden of je al of niet vegetarisch wil eten.
3. Terzelve tijd het inschrijvingsgeld storten op rekening **000-1493424-12** van de SWG met vermelding “inschrijving meerdaagse 2012”

Met vragen kan je terecht bij de voorzitter, liefst per e-mail.

Excursieprogramma Nederlandse SWG - 2012

* Vooraf aanmelden bij Mick Otten (010-5990161 of mjotten@kabelfoon.nl).

- Zaterdag 14 januari : SWG-excursie naar de **Zoetersbout** (omgeving Bruinisse). Vorig jaar kwam bij goed laag water een hele zone met het grote bruinwier wakame droog te liggen. Spectaculair! Aanvang excursie: 10.45 uur.*

- Zaterdag 11 februari : SWG-excursie naar **Gorishoek**. Hebben de exoten de winter weer overleefd? Aanvang excursie: 9.45 uur.*
- Zaterdag 10 maart : SWG-excursie naar **Neeltje Jans**. We verzamelen bij de grote getijdexpoel. Op deze plek is – ook bij minder laag water - toch altijd veel te vinden. Aanvang excursie: 7.30 uur. *
- Zaterdag 7 april : SWG-excursie naar het **Goese Sas**. Altijd een goede strandjuttersplek. Aanvang excursie: 8.30 uur. *

Laagwatertabel Oostende – januari, februari, maart 2012 (weekends)

januari

Zo 01/01	0:26-13:03
Za 07/01	6:35-18:41
Zo 08/01	07:08-19:12
Za 14/01	10:58-23:15
Zo 15/01	11:48
Za 21/01	5:56-18:20
Zo 22/01	6:48-19:07
Za 28/01	10:51-22:59
Zo 29/01	11:31-23:37

februari

Za 04/02	05:01-17:18
Zo 05/02	06:03-18:11
Za 11/02	09:55-22:11
Zo 12/02	10:39-22:55
Za 18/02	04:33-17:11
Zo 19/02	05:46-18:11
Za 25/02	09:43-21:52
Zo 26/02	10:17-22:24

maart

Za 03/03	02:59-15:27
Zo 04/03	04:10-16:32
Za 10/03	08:52-21:08
Zo 11/03	09:35-21:51
Za 17/03	02:41-15:22
Zo 18/03	04:12-16:55
Za 24/03	08:41-20:51
Zo 25/03	10:14-22:22
Za 31/03	01:18-14:19

LW te :

Boulogne	43 min. vroeger
Calais	19 min. vroeger
Duinkerke	9 min. vroeger
Nieuwpoort	2 min. vroeger
Zeebrugge	8 min. later
Vlissingen	30 min. later

Mededeling van de Nederlandse Malacologische Vereniging

De bibliotheek van de Nederlandse Malacologische Vereniging was gehuisvest in het Zoölogisch Museum te Amsterdam. Doordat de Universiteit van Amsterdam beslist heeft dit Museum te sluiten moest een nieuw onderkomen voor deze bibliotheek worden gezocht. Vanaf nu kan je terecht in het National Centre for Biodiversity Naturalis, Darwinweg 2 in Leiden (Nederland).

Nieuwe waarneming van *Aequorea forskalea* (Forsskål, 1775), een zeldzame hydromeduse, aan de Belgische kust

Hans De Blauwe

Hydromedusen uit het geslacht *Aequorea* bereiken vaak een diameter van meer dan 4 cm. Daarom zijn zij en *Eutonina indicans* (tot 3,5 cm diameter) de enige hydromedusen die door strandbezoekers opgemerkt worden. *Aequorea vitrina* of het lampenkapje wordt zelfs groter dan 10 cm en wordt bijna jaarlijks in kleine aantallen waargenomen. In het Grevelingenmeer kunnen ze massaal voorkomen en ook in de achterhaven van Zeebrugge vindt je soms kleine aantallen gedurende een korte periode. *Aequorea forskalea* is veel zeldzamer. Na 10 jaar is er opnieuw een waarneming aan de Belgische kust.

Op 29 juli 2011 waren Anne Coppens en Jef De Grootte van dienst als bewakers van de Baai van Heist. Dit gebied is namelijk van begin april tot eind juli gesloten voor het publiek om de rust van de broedvogels te bewaren. Bij laagtij bemerken ze in de branding een hydromeduse die het uiterlijk van het lampenkapje (*Aequorea vitrina*) heeft. Het dier wordt voor verder onderzoek meegenomen in een plastic zak met zeewater. Bij nader onderzoek blijkt het om de zeldzame *Aequorea forskalea* (foto 1) te gaan.

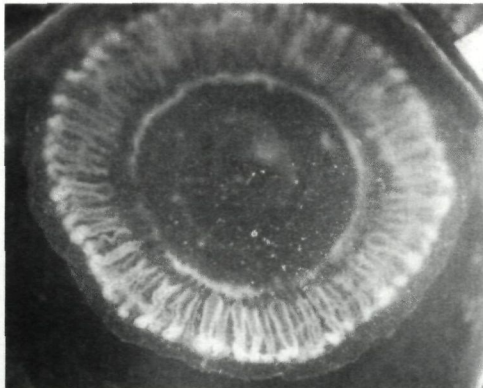

Foto 1: *Aequorea forskalea* (foto: Hans De Blauwe)

Het dier wordt gemeten en gefotografeerd en terug in vrijheid gesteld in de jachthaven van Zeebrugge. Een terugzetting in de Baai van Heist zou onherroepelijk leiden tot het aanspoelen en sterven van dit zeldzaam exemplaar.

Herkenning:

Aan onze kusten zijn slechts twee *Aequora* soorten bekend nl. *Aequorea vitrina* (lampenkapje) en *Aequorea forskalea*. Beide lijken heel erg op elkaar. Ze zijn schotelvormig, dik in het centrum en geleidelijk dunner wordend naar de rand en kunnen gemakkelijk een diameter van meer dan 10 cm bereiken. Opvallend is het grote aantal lijntjes die uitstralen vanuit het centrum. Zelfs bij heel kleine exemplaren zijn al meer dan 20 radiale kanalen aanwezig, tijdens de groei nemen die in aantal toe tot vele tientallen.

Een opvallend verschil tussen beide soorten zit in de verhouding tussen het aantal radiale kanalen en het aantal tentakels. *Aequorea vitrina* heeft ongeveer drie maal zoveel tentakels als radiale kanalen, dit maakt 3 tentakels/radiaal kanaal. De zeldzame *Aequorea forskalea* heeft ongeveer evenveel tentakels als radiale kanalen, dus 1 tentakel /radiaal kanaal (foto 2). Voor determinatie is het gemakkelijker om het dier in water te bekijken en over een afstand van bvb. 10 radiale kanalen het aantal tentakels te tellen.

Gedurende een vijfjarig onderzoek (1999 – 2003) naar kwalen en hydromedusen in de buurt van Zeebrugge (De Blauwe, 2003) is *Aequorea forskalea* slecht 3 maal aangetroffen, telkens in de jachthaven van Zeebrugge. De verminderde aandacht na dit onderzoek is wellicht de oorzaak van het uitblijven van meer waarnemingen. Toch blijft het een zeldzame soort want tijdens monsternames op zee is de soort niet aangetroffen (Vanginderdeuren Karl, pers. med.).

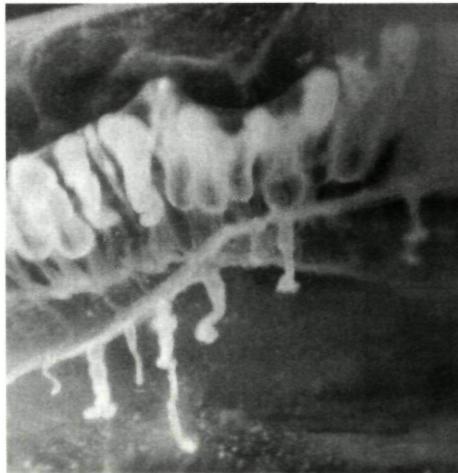

Foto 2: *Aequorea forskalea* - tentakels (foto: Hans De Blauwe)

Hierna alle waarnemingen aan de Belgische kust uit de periode 1999 – 2011 met afmetingen, aantal radiale kanalen en tentakelaantal:

Datum	Beschrijving	Vindplaats
29/09/2001	1 ex (6 cm) met 74 radiale kanalen en ongeveer 70 tentakels	Zeebrugge
16/07/2002	1 ex (1,2 cm) met 42 radiale kanalen en 42 tentakels	Zeebrugge
24/07/2002	1 ex (4,3 cm) met 46 radiale kanalen en 34 tentakels	Zeebrugge
29/07/2011	1 ex (4,5 cm) met ongeveer 40 radiale kanalen en evenveel tentakels	Heist

Summary

The author reports a new find of the rare hydromedusa *Aequorea forskalea* (Forsskål, 1775). It was found in the surf on the beach at Heist, Belgium. He summarises the known observations in Belgium sofar, the previous cases being from the marina in Zeebrugge, the former fishing dock nearby.

Literatuur

DE BLAUWE, H. (2003). Ribkwallen (Ctenophora), schijfkwallen en medusevormende hydroïden (Cnidaria: Scyphozoa, Hydrozoa) te Zeebrugge, resultaten van 5 jaar waarnemingen (1999-2003) *De Strandvlo* 23(3): 80-125.

**Watergang 6
8380 Dudzele**

Occurrence of the grey swimming crab *Polybius vernalis* (Risso, 1827) on Rathlin Island, Northern Ireland: northernmost record so far (Crustacea, Decapoda, Brachyura)

Cédric d'Udekem d'Acoz

In Northwest Europe, the grey swimming crab *Polybius vernalis* (Risso, 1827) has long been confused with its close relatives *P. holsatus* (Fabricius, 1798) and *P. marmoreus* (Leach, 1814) (d'Udekem d'Acoz & Rappé, 1991; Ingle & Clark, 1998, as *Liocarcinus* spp.). It is not yet known how far north its distribution reaches, but its northernmost published record was from Clew Bay, Clare Island, west coast of Ireland, 53°47.4'N 009°51.6'W (McCarthy et al., 2005), and on the East coast of the British Isles, it was recorded as far north as River Orwell, 51°58.64'N 001°16.50'E (Ashelby, 2006). A more northern record is reported here: a dead female missing its chelipeds, carapace size 25 x 31 mm, washed ashore at Rathlin Island, Church Bay, Northern Ireland, 55°17'18"N 006°11'25"W, 20.vii.2011 (fig. 1).

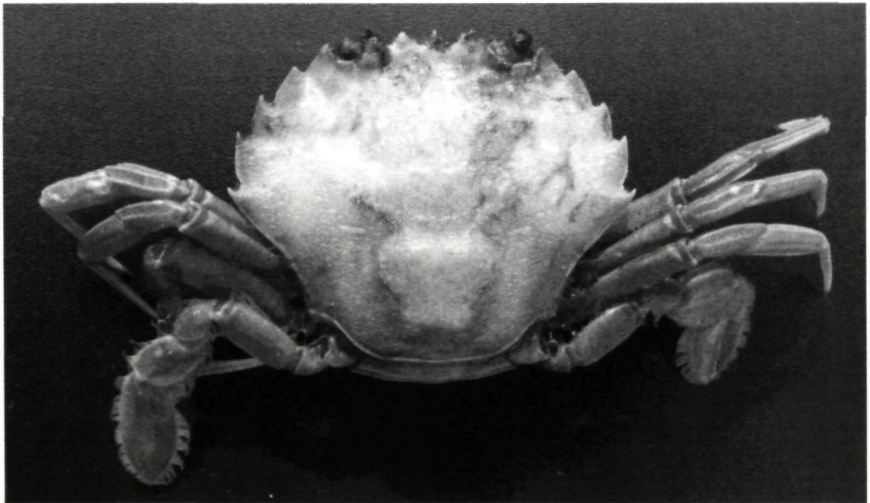

Fig. 1.- *Polybius vernalis* (Risso, 1827), female, Rathlin Island, Northern Ireland, washed ashore.
Dim. 25 x 31 mm.

It exhibits the following characteristics: median frontal tooth reaching the same level as the submedian ones but much narrower; carapace very slightly granulated; merus and dactylus of pereopods elongate. When collected, it was uniformly greyish in colour and was partly overgrown by filamentous algae. The specimen is now deposited in the collections of the Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Brussels, I.G. 31764, INV. 100385.

Investigations should be carried out to check if the species occurs even farther north, especially on clean sandy bottoms and shores along the west coast of Scotland.

References

- ASHELBY, C.W., 2005. Contributions to the biogeographical knowledge of some decapod crustaceans in the British Isles. *Crustaceana*, 79(11): 1333-1345.
- D'UDEKEM D'ACQZ, C. & RAPPE, R., 1991. Présence et abondance de *Liocarcinus vernalis* (Risso, 1816) dans la baie sud de la mer du Nord (Decapoda, Brachyura, Portunidae). *Crustaceana*, 61(1): 95-99.
- INGLE, R.W. & CLARK, P.F., 1998. A swimming crab new to the British fauna, *Liocarcinus vernalis* (Crustacea: Brachyura: Portunidae). *Journal of the Marine Biological Association of the U.K.*, 78: 223-229.
- MCCARTHY, M., MCGRATH, D. & ALLEN, B.M., 2005. The grey swimming crab *Liocarcinus vernalis* (Risso, 1827) in western Irish coastal waters (Decapoda: Brachyura, Portunidae). *Irish Naturalists' Journal*, 28(1): 20-26.

Department Invertebrates
Royal Belgian Institute of Natural Sciences
Rue Vautier 29
B-1000 Brussel
Belgium
E-mail : Cedric.Dudekem@naturalsciences.be

De slijkgrascicade *Prokelisia marginata* (Hemiptera: Delphacidae), een exoot gebonden aan Engels slijkgras *Spartina townsendii*, verovert nu ook de Belgische kust

Hans De Blauwe

Inleiding

Tal van insectensoorten zijn gebonden aan één bepaalde waardplant. Een waarnemer die de voedselplanten van diverse soorten kent, zal veel meer ontdekken dan wie lukraak een gebied intrekt. Zo kon ik deze zomer heel wat soorten boorvliegen en cicaden ontdekken die ik anders nooit zou opgemerkt hebben. Tijdens een bezoek aan een slik- en schorgebied in Nederland zocht en vond ik een spoorcicade die gebonden is aan Engels slijkgras. Marco Faasse, Emmanuel Dumoulin en Ingrid Jonckheere, die me vergezelden op deze trip, waren onmiddellijk geboeid door deze kleine springers en voegden eraan toe al gelijkaardige insecten op deze plant te hebben waargenomen in een recent verleden. De uiteindelijke bevestiging dat het om *Prokelisia marginata*, een Amerikaanse exoot ging, kwam er pas na determinatie met een binoculair, omdat deze dieren nauwelijks 3 mm lang zijn. Een gerichte zoektocht in de Baai van Heist en het Zwin resulteerde in de eerste vaststelling van deze soort voor België.

Materiaal en methode

Prokelisia marginata werd verzameld op 20 augustus 2011 op de "Slikken van den Dortsman – Schor Oudelandpolder" op Tholen (Nederland). Een tiental exemplaren werd opgemerkt op Engels slijkgras op de schor, één exemplaar werd gefotografeerd en daarna droog bewaard. Dat laatste bleek niet zo een goed idee, het exemplaar viel te prooi aan schimmel en werd weggegooid. Opvallend was de afwezigheid van *Prokelisia* op het Engels slijkgras dat groeit op het slik. Engels slijkgras staat op deze plaats tot in de hoogste zone van het zeldzame Klein zeegras (*Zostera noltii*).

Naar aanleiding van deze vondst werd de Baai van Heist op 26 augustus 2011, waar ook Engels slijkgras groeit, bemonsterd op insecten. Enkele van de honderden exemplaren van *Prokelisia marginata* werden verzameld en op alcohol bewaard. Foto's werden genomen van exemplaren in hun milieu.

Op 3 september verzamelde E. Dumoulin een nimf en een adult op Engels slijkgras in Hoofdplaat (Nederland). Op 24 september werden duizenden nimfen en adulten vastgesteld in het Zwin. Deze werden gefotografeerd en een paar tientallen exemplaren werd bewaard op alcohol. Het agentschap voor Natuur en Bos, die het de Baai van Heist

en het Zwin in beheer heeft, verleende toelating om de paden te verlaten en om een beperkte bemonstering te doen.

Engels slijkgras (*Spartina townsendii*)

Zaad van Amerikaans slijkgras (*Spartina alterniflora*) lifte eind 18de of begin 19de eeuw mee met ballastwater van schepen naar Southampton [1]. Deze overblijvende plant uit de grassenfamilie kwam sinds 1816 voor langs de kust van Engeland. Engels slijkgras (*Spartina townsendii* var. *townsendii*) is rond 1890 in Zuid-Engeland ontstaan door een natuurlijke kruising tussen Amerikaans slijkgras en het inheems Klein slijkgras (*Spartina maritima*). Deze hybride is niet in staat zich door middel van zaad voort te planten. Uit deze steriele plant is door chromosoomverdubbeling rond 1890 een vruchtbare hybride (*Spartina townsendii* var. *anglica*) ontstaan [2]. In dit onderzoek werd niet dieper ingegaan op het feit of het de steriele of de fertiele variëteit van Engels slijkgras betrof. In Engelstalige literatuur wordt voor Engels slijkgras meestal de naam *Spartina anglica* gebruikt.

Op slikken is Engels slijkgras een pioniersoort die de eigenschap bezit om zwevende partikels uit het water vast te houden tussen zijn dicht stengelnetwerk en zo ophoging tot schor te bespoedigen [3]. Eenmaal gevestigd verspreidt de plant zich snel via groei van wortelstokken. Omdat de plant ideaal lijkt voor kustbescherming, stabilisatie van slikken en landwinning, werd ze wereldwijd aangeplant [4].

In 1924 werden 50 planten overgebracht van Engeland naar Nederland en aangeplant in het Sloe estuarium; in 1926 werd de soort ook op de Zeeuwse slikken aangeplant, later ook in Duitsland en Denemarken. Van hieruit heeft het zich over het waddengebied verspreid [5].

Naast het gewenste effect van kustverdediging vertoont de aanwezigheid van deze invasieve soort tal van nadelen: de bedreiging van Zeegrasvelden (*Zostera noltii*) en Langarige zeekraal (*Salicornia procumbens*), verlies van slijkplaten die dienen als voedsel terrein voor watervogels en waadvogels, bedreiging van de economische belangen van oesterkwekers en toerisme. Daarom is Engels slijkgras uitgeroepen tot één van de honderd "World's Worst Invaders" [4].

Engels slijkgras is buiten Denemarken, Duitsland en Nederland ook ingevoerd in Frankrijk, Ierland, Groot-Brittannië, Noord-Amerika, Nieuw-Zeeland en China en zonder succes in Zuid-Afrika en Zuid-Amerika [4]. In de jaren 1920-'30 werd Engels slijkgras uit Engeland massaal aangeplant langs de Westerschelde om schorvorming te bespoedigen [2]. Ook in de IJzermonding te Nieuwpoort zou de soort aangeplant en verwilderd zijn (pers. med. Warreyn G.). Daarnaast komt in België Engels slijkgras ook voor in de Baai van Heist en in het Zwin te Knokke.

Introductie naar andere locaties gebeurt via drijvende zaden of vegetatiefragmenten, aanplant voor kustbescherming en landwinning en via ballastwater van schepen. Groei begint als zaailing of vegetatiefragment gevolgd door radiaal uitspreiden van de

aardkruit aan een snelheid van 30 cm per jaar. Dit invasieve karakter heeft tot gevolg dat het natuurlijke ecosysteem van slikken en schorren snel overwoekert en de biodiversiteit afneemt.

Foto 1: Moederkoren op Engels slijkgras (*Spartina* infected by *Claviceps*)

Op veel plaatsen is daarom geprobeerd om Engels slijkgras te bestrijden. Naast bestrijding met herbiciden en mechanische methoden zoals afdekken met plastic of uitgraven van zaailingen, is er uitgekeken naar een mogelijk biologische bestrijding. *Claviceps purpurea* (Fr.) Tul. is een schimmel (moederkoren) die succesvolle zaadvorming belemmert en soortspecifiek is op Engels slijkgras in Groot-Brittannië [6].

Tijdens dit onderzoek is vastgesteld dat moederkoren massaal aanwezig is op Engels slijkgras (foto 1) en op Strandkweek *Elytrigia atherica* in het Zwin.

Amerikaans slijkgras (*Spartina alterniflora*)

Amerikaans slijkgras is inheems langs de oostkust van de Verenigde Staten. Het is geïntroduceerd aan de westkust van de VS en zijn invasie bedreigt vogels, schelpdieren en ongewervelde dieren die leven op of in de open slijkplaten in de riviermondingen. Daarom probeert men er de populatie Amerikaans slijkgras biologisch te controleren of te vernietigen met een spoorcicade die inheems is aan de oostkust.

Biologische bestrijding van Amerikaans slijkgras

Men ontdekte 23 insectensoorten die langs de oostkust van de VS natuurlijke vijanden zijn van *S. alterniflora*. De meest belovende zijn drie steelborende vliegen, met name *Chaetopsis aenea*, *Chaetopsis apicalis* (Ottitidae) en *Thripticus violaceus* (Dolichopodidae). De larven ontwikkelen zich in de scheuten. Alle geïnfecteerde scheuten sterven af en de bloei blijft uit. Slechts één vliegenlarve doodt een scheut terwijl er ongeveer 200 spoorcicaden (*Prokelisia* sp.) nodig zijn om een scheut te doden [7].

De spoorcicade *Prokelisia marginata* (Slijkgrascicade)

Prokelisia marginata is een slijkgrasspecialist die leeft op drie nauw verwante grassoorten (*S. alterniflora*, *S. townsendii* en *S. foliosa*) en uit tests blijkt geen andere plantensoort gepredeerd te worden [9]. Het is dus gepast om hier de Nederlandse naam "Slijkgrascicade" te introduceren.

Prokelisia marginata verzwakt en doodt de plant door sap te zuigen uit de bladeren. Deze cicade is inheems langs de oostkust van de VS en komt ook voor aan de westkust in San Francisco Bay en omgeving waar hij zou geïntroduceerd zijn. Deze introductie gebeurde mogelijks met slijkgrasbladeren die als inpakmiddel gebruikt werden voor oestertransporten. Aan de oostkust is Amerikaans slijkgras al eeuwenlang blootgesteld aan de spoorcicade en de planten lijken niet te lijden onder zijn aanwezigheid. Uit labotesten blijkt dat de ingevoerde populatie Amerikaans slijkgras aan westkust, die de aantasting van de spoorcicade niet gewoon is, hevig lijdt onder hoge concentraties van *Prokelisia* [8].

Gedurende de zomers van 2000 en 2001 werd *Prokelisia marginata* met opzet uitgezet in Willapa Bay (Washington) als biologische bestrijding van *S. alterniflora*. Er zijn 2 generaties per jaar. Volwassen vrouwtjes deponeren een ei door de bovenzijde van het blad door middel van een legboor. Nimfen en adulten leven van het plantensap. Onderzoek heeft aangetoond dat de planten bruin worden door zuigschade, minder biomassa en veel minder kiemkrachtige zaden produceren. *P. marginata* overwintert in het nimf stadium in de opgerolde bladeren van oude halmen tot het vroege voorjaar. Dan verlaten ze hun overwinteringsplaats op zoek naar nieuwe groene scheuten om zich te voeden [9, 11].

Volwassen *P. marginata* hebben verschillende vleugellengtes. Brachyptere (kortvleugelige) individuen hebben voorvleugels van gewone lengte maar gereduceerde achtervleugels. Zij kunnen niet vliegen maar hebben een voordeel wat voortplanting betreft. Macroptere (langvleugelige) individuen hebben 2 paar lange vleugels en kunnen grotere afstanden vliegen. Zij moeten inboeten in hun voortplantingsmogelijkheden maar zijn veel mobieler in het zoeken naar een partner. Het percentage macropteren neemt toe als de nimfen zich ontwikkelen onder dichtbevolkte omstandigheden [10]. Zij kunnen behoorlijke afstanden vliegen want individuen werden aangetroffen op boorplatformen in de Golf van Mexico tot 160 km buiten hun leefgebied [12]. In sommige gevallen kunnen langvleugelige cicaden meer dan 1000 km afleggen [13]. Ook de wind kan ze over relatief grote afstanden meenemen [14].

Aankomst en opmars in Europa

De Slijkgrascicade is tot nu toe de enige exotische spoorcicade die zich in Europa heeft gevestigd. De eerste Europese vondsten zijn van de Algarve (Portugal) in 1994 en

Spanje in 1998 (ongepubliceerde gegevens van M.R. Wilson) [14]. Ook in Slovenië is er een gevestigde populatie gevonden [15]. Nieuwe meldingen zijn er van Zuid-Engeland in 2008 [16] en Frankrijk in 2009. Mogelijks zijn er meerdere introducties geweest en is deze soort nu aan een snelle opmars bezig langs de Europese kusten. De Slijkgrascade is waargenomen in Nederland sinds 2010 (pers. comm. Kees den Bieman) en in België in 2011 (dit artikel). Naast natuurlijke migratie is het mogelijk dat de wereldwijde handel een hand heeft in de verspreiding. Het eerst opduiken in de buurt van havens wijst in die richting. Vooral eieren in het plantenweefsel kunnen transport over lange afstanden en termijn overleven. Zonder natuurlijke vijanden kunnen ze grote populaties opbouwen [14]. Op vele plaatsen worden heel grote aantallen gemeld: wel honderdduizend exemplaren in een baai in Kent [16], grote aantallen in Nederland (pers. comm. Kees den Bieman). Op de "Slikken van den Dortsman – Schor Oudelandpolder" op Tholen (Nederland) kon ik in augustus 2011 slechts een tiental langvleugelige adulten waarnemen op de schor en geen enkel exemplaar op Engels slijkgras op het slik. In de Baai van Heist verbleven op 26 augustus 2011 honderden adulten. Het staaltje dat E. Dumoulin meebracht van Hoofdplaat (Nederland) bevat een adult en een nimf. In het Zwin waren op 24 september 2011 enorm veel nimfen en brachyptere exemplaren aanwezig (foto 2).

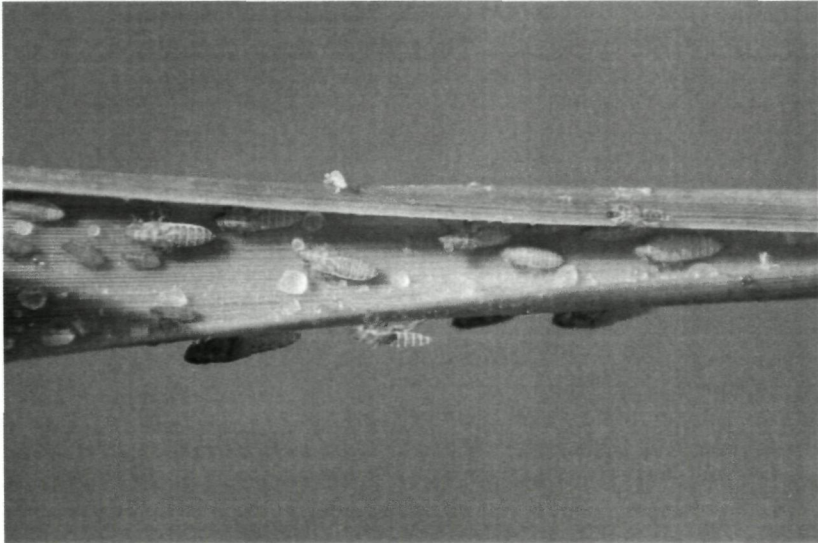

Foto 2 : Slijkgrascade op slijkgrasblad (*Prokelisia marginata* on *Spartina* leaf)

Na versterking van de waardplant lagen vele tientallen dieren per vierkante decimeter grondoppervlak onder de planten.

Er werden slechts weinig macroptere individuen (foto 3) vastgesteld, waarvan één tientallen meter van de waardplant vandaan.

Foto 3: Slijkgrascicade, bovenaanzicht (*Prokelisia marginata*)

De zichtbare zuigschade aan de bladeren situeert zich voornamelijk over een paar centimeter in het centrum van de bladeren, op korte afstand van de as van de scheut (foto 4).

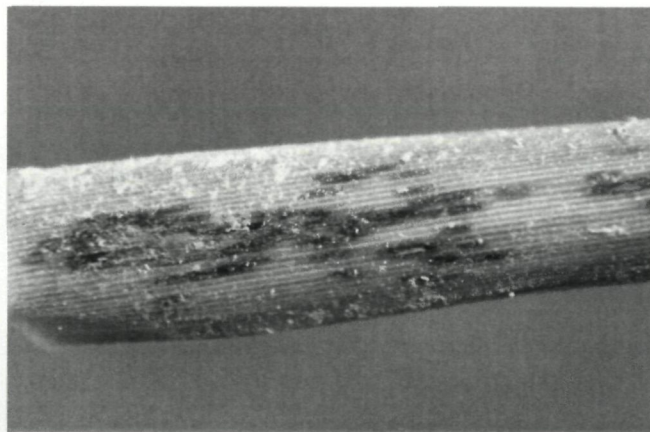

Foto 4: Zuigschade op Engels slijkgras (*Spartina* leaf damaged by *Prokelisia marginata*)

De schade lijkt ondanks het massaal voorkomen van de cicade de plant hoogstens wat te verzwakken en niet te doden. De schade veroorzaakt door het moederkoren lijkt

aanzienlijker dan die van de cicade. Misschien dat cicade en schimmel samen de planten op de knieën krijgen.

De introductie van deze exotische cicade kan vrij recent zijn. Blijkbaar is hij het ene jaar nog afwezig of wordt hij over het hoofd gezien en het volgend jaar is hij al massaal aanwezig [16, pers. comm. Kees den Bieman]. In België was deze soort tot nu toe niet opgemerkt, waarschijnlijk door gebrek aan interesse voor deze diergroep. De introductie zal ergens in 2010 gebeurd zijn rekening houdend met de waarnemingen uit Frankrijk en Nederland.

Impact van de slijkgrascicade op onze slikken en schorren.

De aanwezigheid van Engels slijkgras in onze getijdengebieden bedreigt de biodiversiteit van slikken en schorren. Hoge concentraties van de slijkgrascicade doden meer dan 90 procent van de waardplant in laboratoriumomstandigheden [17]. In de natuur komt de cicade vaak massaal voor, maar het effect ervan is onvoldoende opgevolgd. Misschien kan *Prokelisia marginata* in combinatie met de schimmel *Claviceps purpurea* het Engels slijkgras onder controle houden of zelfs terug dringen. Het eventueel verdwijnen van Engels slijkgras zal zeker een effect hebben op de biodiversiteit en op de stabiliteit van de slikken en schorren. Mogelijks eroderen stukken schor terug tot slik.

Herkenning

Foto 5: Slijkgrascicade, onderaanzicht met spoor op achterscheen en typische M-vormige koptekening (*Prokelisia marginata*)

Spoorcicaden (fam. Delphacidae) zijn kleine vliesvleugeligen (2 tot 6 mm) die worden gekenmerkt door een beweegbare spoor (foto 5) op de achterscheten. Het aantreffen op de waardplant Engels slijkgras is al een goede indicatie dat het om deze soort gaat. De onderzijde van de kop heeft een karakteristieke donkere M-vormige tekening, zie foto 5. Langvleugelige exemplaren kunnen worden vergeleken met afbeeldingen op

http://www.britishbugs.org.uk/homoptera/Delphacidae/Prokelisia_marginata.html.

Wilson geeft een tabel en beschrijving van de soorten uit dit genus met kenmerken en tekeningen van mannetjes. In de VS komen meerdere *Prokelisia*-soorten voor en de vrouwtjes uit dit genus zijn nauwelijks uit elkaar te halen [18]

Summary

The planthopper *Prokelisia marginata* is present in high densities on *Spartina townsendii* (*Spartina anglica*) on the Belgian coast. Many *Spartina* and *Elytrigia atherica* in the nature reserve "Het Zwin" is infected by the ergot fungus *Claviceps purpurea* (Fr.) Tul. The combination of both, planthopper and fungus, may have an effect on the spread and survival of *Spartina townsendii* and thus on the biodiversity and stability of the salt marshes.

Dankwoord

Dank aan het Agentschap voor Natuur en Bos die de Baai van Heist en het Zwin in beheer heeft, voor het verlenen van een toelating om de paden te verlaten en een beperkte bemonstering te doen. Dank ook aan de bibliotheek van het Vlaams Instituut voor de Zee en aan Emmanuel Dumoulin voor het bezorgen van de nodige literatuur en aan iedereen die mij op de bemonstering vergezelde of op enige andere manier informatie heeft bijgedragen.

Literatuur

- [1] STAPF, O. (1913). Townsend's grass or ricegrass. *Proceedings of the Bournemouth Natural Science Society*, 5: 76-82.
- [2] VLIZ ALIEN SPECIES CONSORTIUM (2008). Engels slijkgras - *Spartina townsendii* var. *anglica*. Niet-inheemsesoorten van het Belgisch deel van de Noordzee en aanpalende estuaria. *VLIZ Information Sheets*, 12. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende, Belgium. 5 pp.
- [3] MARCHANT, C.J. (1967). Evolution of *Spartina* (Gramineae). I. The history and morphology of the genus in Britain. *Journal of the Linnean Society (Botany)* 60: 1-24.
- [4] Global Invasive Species Database (<http://www.issg.org/database>)
- [5] http://www.vliz.be/cijfers_beleid/nonindigenous/pdf/nl/234041.pdf
- [6] EBASCO ENVIRONMENTAL (1992). Noxious Emergent Plant Environmental Impact Statement. Element H - Biological Control Methods: Efficacy and Impacts. Final Report, submitted to Washington State Department of Ecology, Olympia.
- [7] DAEHLER, C.C. AND D.R. STRONG (1997). Reduced herbivore resistance in introduced smooth cordgrass (*Spartina alterniflora*) after a century of herbivore-free growth. *Oecologia* 110: 99-108.

- [8] GUSTAFSON, D. J., KILHEFFER, J., & SILLIMAN, B. R. (2006). Relative effects of *Littoraria irrorata* and *Prokelisia marginata* on *Spartina alterniflora*. *Estuaries and Coasts* 29(4): 639-644.
- [9] GREVSTAD, F. S., STRONG, D. R., GARCIA-ROSSI, D. D., SWITZER, R. W., & WECKER, M. S. (2003). Biological control of *Spartina alterniflora* in Willapa Bay, Washington using the planthopper *Prokelisia marginata*: agent specificity and early results. *Biological Control* 27(1), 32-42.
- [10] STRONG, D. R. AND P. D. STILING (1983). Wing dimorphism changed by experimental density manipulation in a planthopper (*Prokelisia marginata*, Homoptera, Delphacidae). *Ecology* 64(1): 206-209.
- [11] ANTOLIN M.F. AND D.R. STRONG (1987). Long-distance dispersal by a parasitoid (*Anagrus delicatus*, Mymaridae) and its host. *Oecologia* 73:288-292.
- [12] SPARKS A.N., JACKSON R.D., CARPENTER J.E., MULLER R.A. (1986). Insects captured in light traps in the Gulf of Mexico. *Ann. Entomol. Soc. Am.* 79:132-139
- [13] DENNO, R. F., C. GRATTON, AND G. A. LANGELOTTO (2002). Significance of habitat persistence and dimensionality in the evolution of insect dispersal strategies. In: *Insect Movement: Mechanisms and Consequences I*. Woivod, C. Thompson, D. Reynolds (eds). CAB International, London.
- [14] MIFSUD D. ET AL. (2010). Other Hemiptera Sternorrhyncha (Aleyrodidae, Phylloxeroidea, and Psylloidea) and Hemiptera Auchenorrhyncha. Chapter 9.4. In: Roques A et al. (Eds) *Alien terrestrial arthropods of Europe*. *BioRisk* 4(1): 511-552. doi: 10.3897/biorisk.4.63
- [15] SELJAK G. (2004). *Prokelisia marginata* (Van Duzee, 1897) - nearkticna vrsta škrljatkov, nova za Slovenijo in Evropo (Auchenorrhyncha: Delphacidae) *Prokelisia marginata* (Van Duzee, 1897) - a nearctic planthopper, new to Slovenia and Europe (Auchenorrhyncha: Delphacidae). *Acta Entomologica Slovenica* 12: 260-262.
- [16] BADMIN, J., & WITTS, T. (2009). Cord-grass planthopper *Prokelisia marginata* (Hemiptera: Delphacidae) sweeps into Kent. *British Journal of Entomology and Natural History* 22(4): 213-215.
- [17] WU, M., HACKER, S., AYRES, D., AND STRONG, D. R. (1999). Potential of *Prokelisia* spp. as Biological Control Agents of English Cordgrass, *Spartina anglica*. *Biological Control* 16(3): 267-273.
- [18] WILSON, S. W. (1982). The planthopper genus *Prokelisia* in the United States (Homoptera: Fulgoroidea: Delphacidae). *Journal of the Kansas Entomological Society* 55(3): 532-546.

Strandwaarnemingen in herfst en winter 2010-2011 aan de Westkust

Marie-Thérèse Vanhaelen

Zoals ieder jaar proberen we een overzicht te maken van de strandingen in bovenvermelde periode. 2010-2011 was geen hoogvlieger wat strand-aanspoelsel betreft.

Aan de hand van meldingen van de getrouwe zoekers : René Billiau (RB), Godfried Warreyn (GW), Lode Janssens (LJ), M.-Th. Vanhaelen en nieuwkomer-waarnemer Luc Meurris (LM), ben ik er in geslaagd toch een algemeen beeld te geven, vooral wat mollusken betreft.

De schaarse meldingen en weinig diverse soorten zijn natuurlijk het gevolg van het uitblijven van herfst- en winterstormen; we vermoeden dus dat de aangespoelde organismen niet zover in zee leefden. De meest interessante vondsten werden gedaan tijdens of na sneeuw- en vriesperiodes.

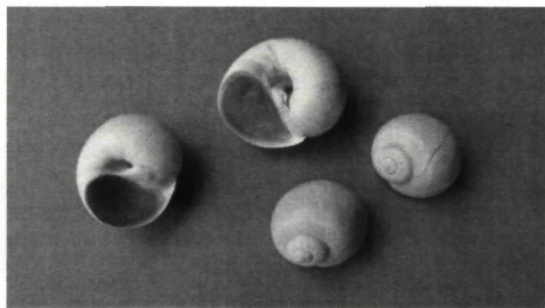

Foto 1: Vier levende tepelhoorns (Foto: Marc Panneels)

Zo zijn er vanaf 27 november tot 20 december bij overvloedige sneeuwval en temperaturen tot -6° vier levende tepelhoorns *Natica catena* (foto 1) en vier grote verse doubletten gedoornde hartschelp, *Acanthocardia echinata*, waarvan één levend, gevonden (RB, LM, GW). Het grootste doublet was 5,9 cm op 5,5 cm. Ook spoelden er toen 155 rugschilden van de inktvis *Sepia officinalis* aan.

Een dertigtal verse, lege afgeknotte gapers *Mya truncata* met periostracum en sifobuis werden geteld in De Panne.

Op 27 december was de vloedlijn van Koksijde, letterlijk bedolven onder miljarden juveniele *Ensis directus*, afgezet in zes kort opeenvolgende stroken; daartussen meer dan duizend witte dunschalen *Abra alba*, een tweeduizend- tal kleine zeeklitskeletjes *Echinocardium cordatum* van ongeveer 1,5 cm en meer dan duizend zeer kleine

slangsterren *Ophiura texturata* van 1,5 cm tot 3 cm. Tussen de opgehoopte kleine Amerikaanse zwaardscheden vond ik ook 15 pas uitgekikte doubletten grote strandschelp *Mactra corallina* ; honderden rechtsgestreepte platschelpen *Tellina fabula* waren tevens aangespoeld, maar ik telde er slechts 8 dode kokkeldoubletten tot 1,8 cm. Blij verrast was ik tenslotte bij de vondst van één doublet *Ensis arcuatus*, een soort die de laatste jaren praktisch verdwenen is op onze stranden.

Op 8 en 9 februari 2011, na krachtige west- tot zuidwestenwind raapte ik 10 doubletten op van de gewone otterschelp *Lutraria lutraria* die ongeveer 10 cm maten. Eén verse wulk *Buccinum undatum* spoelde aan en er lagen 6 eierkluiten van deze soort : één met levende wulkjes, de anderen met dooiers.

Van begin september tot eind februari werden er zowat 2000 messcheden *Solen marginatus* geteld, de enige messensoort die stand houdt ondanks de allesoverheersende *Ensis directus*; de messcheden waren 12 cm tot 15,5 cm (vermoedelijk 5 à 6- jarigen) 11 doubletjes waren 7,5 cm tot 8,5 cm, één bevatte het volledige, dode dier.

Hier volgen nog de respectievelijke aantallen van de andere gevonden mollusken in die zes maanden :

Amerikaanse zwaardschede *Ensis directus* : miljarden, juveniel

Nonnetje *Macoma baltica* : miljarden, juveniel

Kokkel *Cerastoderma edule* : 43 ; 7 levend, 7 dood, 11 met vleesresten, 18 leeg, klein, tot 1,6 cm.

Otterschelp *Lutraria lutraria* : 17 grote waarvan 5 met vleesresten.

Zaagje *Donax vittatus* : een honderdtal lege doubletten.

Voor alle andere zeeorganismen waren de vondsten uiterst schaars. Eén jonge helmkrab *Corystes cassivelaunus* werd gemeld.

Alle waarnemingen werden gedaan op de stranden van Oostduinkerke, Koksijde, Sint-Idesbald en De Panne.

Summary

Winter 2010-2011 yielded no special wrecks of marine organisms on Belgium's western coast. The winter was characterised by an early cold spell with snow and negative temperatures late November-December. The rest of the winter was rather mild, without major storms.

Ter Yde, I
8678 Koksijde

Enkele aanvullende waarnemingen van de meerdaagse naar Wales in 2009

Floris Verhaeghe

Aanvullend op de verslagen van de meerdaagse naar Wales in 2009 (Severijns, 2011) wens ik nog enkele bijkomende waarnemingen toe te voegen die niet tijdig bij Nathal waren beland.

Op de excursie naar Marloes Sands op 12 april 2009 nam ik – zoals steeds – een beetje gruis mee van op het strand om het later eens op het gemak uit te zoeken op kleine mollusken.

Tijdens het verlezten van het gruis vond ik ook heel wat kleine stukjes van mosdierjeskolonies. Dergelijke koloniebrosjes zijn meestal talrijk aanwezig in gruis en meestal schuif ik die gewoon aan de kant om weg te gooien (ongetwijfeld een zeer slechte gewoonte van mij).

Een aantal fraaie fragmenten van opgerichte kolonies vond ik toch te mooi om anoniem in de vuilnisbak te kieperen. Ik besloot een poging te wagen om te determineren met De Blauwe (2009). Dat bleek aardig te lukken en gaandeweg dikte het soortenlijstje aan en nam ik ook al eens een korstvormige kolonie onder de loep. Uiteindelijk klokte het lijstje af op 12 soorten:

Scrupocellaria reptans
Cellaria fistulosa
Cellaria salicornioides
Cellaria sinuosa
Crisidia cornuta
Scruparia chelata
Crisia eburnea
Crisia denticulata
Flustrellidia hispida
Celleporella hyalina
Celleporina hassallii
Electra pilosa

Voor sommige soorten betreft het de enige waarneming die op de ganse meerdaagse werd gemaakt zodat ik kan besluiten dat mosdierrestjes in het gruis zeker aandacht verdienen en aanvullende waarnemingen kunnen leveren.

Uiteraard ben ik nu niet plots heiliger geworden dan de paus, maar grotere koloniefragmenten gaan nu wel steevast in het potje 'te determineren'. Benieuwd welke leuke dingen dat in de toekomst nog gaat opleveren.

Summary

In addition to the former extensive report on the fieldtrip to Dale, Wales, UK (Severijns 2011a, 2011b) the author presents some Bryozoans, found as fragments in grid from the beach at Marloes Sands. Some of the species are not represented in the original report.

Literatuur

- DE BLAUWE, H. (2009). Mosdiertjes van de Zuidelijke bocht van de Noordzee: Determinatiewerk voor België en Nederland. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende. ISBN 978-90-812-9003-6. 445 pp.
- SEVERIJNS, N. (ED.) (2011A). Verslag van de meerdaagse SWG-excursie naar Dale (Wales) van 7 tot 13 april 2009 (Deel 1). De Strandvlo, 31(1): 29-36.
- SEVERIJNS, N. (2011B). Verslag van de meerdaagse SWG-excursie naar Dale (Wales) van 7 tot 13 april 2009 (Deel 2). De Strandvlo, 31(2): 51-62.

**Torhoutstraat 124
8610 Kortemark**

Riemwiervoetjes en hun begroeiing – eerste melding van *Watersipora subtorquata* (d'Orbigny, 1852) op het Belgische strand

Hans De Blauwe

Eind september 2011 genoten we van een heel warme nazomerweek. Daarna veranderde het weer drastisch met regen en veel wind. Na een paar dagen strakke wind uit het noordwesten kreeg ik op 8 oktober een mailtje uit Nederland met als titel: riemwier-alert! Het was zover, Ellen van der Niet had tijdens haar strandwacht Katwijk-Noordwijk (een traject van 2 km in Zuid-Holland) vrij veel aangespoeld riemwier opgemerkt en mij dadelijk op de hoogte gebracht.

Dankzij deze heel efficiënte Nederlands-Belgische samenwerking, die onder SWG-ers navolging verdient, heb ik mij vroeger dan voorzien naar het strand van Zeebrugge verplaatst. Het was ook niets te vroeg want ondertussen was de windrichting weer veranderd en zou het aanspoelsel snel verdwijnen.

In Zeebrugge lag over een strook van ongeveer 100 m wat wier aangespoeld met daartussen eigenlijk weinig riemwier. Toch kon ik vijf riemwiervoetjes verzamelen. Op de onderzijde van deze voetjes vond ik volgende mosdiersoorten:

Watersipora subtorquata
Schizoporella unicornis
Electra pilosa
Celleporina hassallii
Callopora lineata
Flustrellidra hispida
Haplopoma graniferum

Watersipora subtorquata (d'Orbigny, 1852) is een invasieve exoot die nog niet eerder in België was aangetroffen.

In 1999 maakte ik voor het eerst kennis met deze soort op de SWG-reis naar St-Jacut-de-la-Mer (Bretagne) en rapporteerde daarover in De Blauwe (2000) onder de naam *W. subovoidea*. Ook in daaropvolgende SWG-reizen naar Bretagne kwamen we *W. subtorquata* tegen (De Blauwe, 2003 en 2005). Later werd deze soort gevonden op Guernsey en aan de Kanaalkust van Groot-Brittannië (Ryland et. al., 2009). Hoewel de Bretoense kolonies centraal eerder zwart gekleurd zijn en de kolonies van Guernsey en Groot-Brittannië helemaal rood, betreft het dezelfde soort. De Bretoense populatie is

waarschijnlijk ingevoerd met oesters terwijl de populaties van Engeland en Guernsey vermoedelijk aan de buitenwand van pleziervaartuigen zijn geïntroduceerd. Ook in Nieuw-Zeeland, Australië en Californië komt deze invasiesoort voor.

Mijn ervaring is dat de kolonies vooral op beschaduwde plaatsen voorkomen vanaf de laagwaterlijn en dieper. Larven settelen zich ook op de onderzijde van riemwiervoetjes. Zo was *Watersipora subtorquata* al aangespoeld op riemwiervoetjes in Nederland in augustus 2009 (de Ruijter & Faasse, 2010) en augustus 2010 (de Ruijter, 2011). De huidige Belgische vondst betreft eveneens een kolonie op een aangespoeld riemwiervoetje en was wel te verwachten.

Riemwier (*Himantalia elongata*) groeit niet in België of Nederland maar wel aan de kust van Frankrijk en Groot-Brittannië. Het riemwier dat bij ons aanspoelt komt vrijwel zeker uit het Kanaal. Het transport van mosdierkolonies op riemwiervoetjes kan bijdragen tot de verspreiding van de soort maar we moeten dat nu ook niet overdrijven. Voor een permanente vestiging moeten de getransporteerde kolonies larven afgeven vooraleer de kolonie aanspoelt of sterft. De larven hebben een paar uren de tijd om zich te vestigen, wat aan onze zandige kust niet vanzelfsprekend is. Stel dat een larve zich toch weet vast te hechten op een schelp of steen, dan moeten de larfjes die deze kolonie levert zich ook in de buurt kunnen vasthechten. De grootste kans op een permanente vestiging is er in havens, waar voldoende vaste structuren aanwezig zijn. In havens is de introductie veel meer voor de hand liggend, via larven losgelaten uit kolonies op scheepsrompen, voornamelijk van pleziervaartuigen. Eénmaal *W. subtorquata* zich gevestigd heeft is het wel een soort om rekening mee te houden. Grote oppervlakten kunnen bedekt worden, zowel van havenstructuren als van scheepsrompen. Het is dus niet alleen een plaats- en voedselconcurrent voor de inheemse mariene fauna, het is ook een te duchten foulingsoort. Hij overgroeit snel scheepshuiden die met anti-foulingverf zijn behandeld, waardoor andere organismen niet meer verhinderd worden om zich te vestigen. *Watersipora subtorquata* is een soort die heel gemakkelijk kan overgebracht worden met schelpdiertransporten.

Hoe *W. subtorquata* herkennen? De kolonies vallen op door hun helderrode kleur, oudere zoïden in het midden van de kolonie kunnen grijs tot zwart worden. Het operculum heeft een zwarte band met aan weerszijden een lichte ronde vlek. Een mooie foto van de zoïden is afgebeeld in de Ruijter & Faasse (2010). Ryland et. al. (2009) is onmisbaar voor wie meer wil vernemen over kenmerken en voorkomen van deze soort.

Summary

The invasive bryozoan *Watersipora subtorquata* has been washed ashore on the coast of Belgium on a *Himantalia* stipe, probably originating from the French or English coast

of the English Channel. This was expected as two colonies washed ashore in the Netherlands in 2009 and 2010. Floating seaweeds are a possible resource for future colonisation of the Southern Bight of the North Sea but it is likely that other vector will be more important such as shellfish importation or hull fouling.

Foto 1: Riemwieren op het strand. (Foto: Hans De Blauwe)

Literatuur

- De Blauwe, H. (2000). Mosdiertjes gevonden tijdens de SWG-reis naar Bretagne 1999. *De Strandvlo*, 20 (2): 58–72.
- De Blauwe, H. (2003). Bryozoa verzameld op weg SWG-reis van 2002 naar de Cotentin, Frankrijk. *De Strandvlo*, 23 (1): 21–25.
- De Blauwe, H. (2005). Bryozoa verzameld tijdens de SWG-reis naar Bretagne in April 2005. *De Strandvlo*, 25 (3-4): 76–82.
- de Ruijter, R.; Faasse, M. (2010). Het exotische mosdiertjes *Watersipora subtorquata* (d'Orbigny, 1852) aangespoeld in Nederland. *Het Zeepaard* 70(2): 57-60.
- de Ruijter, R. (2011). CS-verslag. *Het Zeepaard*, 71(1): 8-14.
- Ryland, J.S.; De Blauwe, H.; Lord, R.; Mackie, J.A. (2009). Recent discoveries of alien *Watersipora* (Bryozoa) in Western Europe, with redescription of species. *Zootaxa* 2093: 43-59.

Enkele strandwaarnemingen tijdens de zomer 2011 te Koksijde

Marie-Thérèse Vanhaelen

In de zomermaanden was er dit jaar niet erg veel waar te nemen op het strand. Het was de vorige decennia nochtans anders. Ik denk dan bijvoorbeeld aan grote kwallenstrandingen, overvloedig aangespoelde eiertrossen van de zeekat *Sepia officinalis*, legsels van pijlinktvis, allerhande roodwiertjes in de strandkellen en het klassieke zomerspektakel : honderden hyperactieve kleine heremietjes *Diogenes pugilator* die, tot groot jolijt van de kinderen, hun naam "boksertje" eer aandeden; er was altijd wat te beleven.

Wat bracht zomer 2011 ? Mijn eigen notities leveren toch waardevolle dingen op.

- Op 12 juni 2011 lag het strand bij Ster der Zee bezaaid met een paar honderd struikvormige kolonies van de harige vliescelpoliep *Electra pilosa*.
- Op 30 juni 2011 telde ik bij Ster der Zee 161 kolonies *Alcyonidium diaphanum*; in het net van een garnalkruier zaten er nog minstens 150. Die dag zag ik grote aantallen schilden en dode exemplaren zwemkrab *Polybius holsatus* en breedpootkrab *Portumnus latipes*; ook vond ik 2 schildjes blaasjeskrab *Hemigrapsus sanguineus* (2,4 cm en 0,9 cm).
- Op 06 augustus 2011 lagen er slechts één kompaskwal *Chrysaora hysocella*, 6 trosjes eieren van de zeekat en opnieuw 2 blaasjeskrabbetjes, nu dode, volledige diertjes. Er was ook een pak riemwieren *Himanthalia elongata* aangespoeld, doch er waren maar 6 voetjes te vinden. Knots – en blaaswier was algemeen, maar ook kleine zee-eik *Fucus spiralis* begroeid met groenwier (mogelijk *Monostroma grevillei*) lag in de vloedlijn.
- Op 04 september 2011 was er een verrassende vondst van een schildje *Thia scutellata*, de teennagelkrab.
- Op 06 en 09 september 2011 waren er bij Ster der Zee ongeveer 250 levende en vers dode zaagjes *Donax vittatus* te tellen.
- Er werden op 6, 7 en 9 september 2011 weeral een mooi aantal dubletten messchede, *Solen marginatus* geteld : 273 exemplaren, waarvan er slechts enkele tientallen zeer vers uitzagen. Tussen de massa's Amerikaanse zwaardscheden *Ensis directus* merkte ik er tientallen van ongeveer 7,5 cm op met vleesresten.

Hopelijk brengt de herfst 2011 een gevarieerder aanbod aan mariene organismen op het strand.

**Ter Yde, I
8670 Koksijde**

Aanbod en prijzen van tweekleppige zeevruchten in enkele viswinkels aan de Westkust

Marie-Thérèse Vanhaelen

Op 16 mei 2011 waren volgende soorten te koop bij viswinkel Gaëtane aan de kaai te Nieuwpoort :

- *Spisula solida*, stevige strandschelp, onder de naam "Venus". Prijs : 14,60 € per kg (584 Bf)
- *Venerupis philipinarum*, tapijtschelp, onder de naam "Vongole verae" aan 18,60 € per kg (744 Bf)

Op 18 mei 2011 bij Albert, kaai Nieuwpoort : *Ensis directus*, Amerikaanse zwaardschede, met benaming "strandmessen" aan 11,40 € per kg (456 Bf); ze kwamen uit Nederland en werden door de verkoopster aangeprezen als delicatessen en het recept werd er prompt bijgegeven : bereiden als mosselen en veel look toevoegen.

Op 17 juni 2011 zag ik in viswinkel Mare Nostrum te Sint-Idesbald tot mijn verbazing 2 bundeltjes van elk 24 *Ensis siliqua*, groot tafelmesheft.

Een naam was niet vermeld. Volgens de verkoopster waren ze afkomstig uit Schotland. Prijskaartje : 28 € per kg (1120 Bf !) Het is de allereerste maal dat ik *Ensis siliqua* zie in viswinkels aan onze Westkust. Ze waren evenwel niet op zijn grootst, zoals we ze soms vonden in de Finistère, Bretagne. Daar trof ik in de jaren 90 lege exemplaren van 22 à 23 cm op het strand Kersigenou, nabij Morgat.

Uit bovenstaande blijkt weer dat men aan onze kust nogal eens een loopje neemt met de naamgeving van mollusken. Wat de prijzen betreft : die swingen overdadig de pan (of de mosselpot) uit. Laat ons dan maar liever bij "Ostendaises" en Zeeuwse of Belgische mosselen blijven.

**Ter Yde, I
8670 Koksijde**

Het archief van De Strandvlo en De Tuimelaar nu online beschikbaar

Tom Ameye

Sinds enkele maanden is de website van onze vereniging (www.strandwerkgroep.be) aangevuld met scans in pdf-formaat van alle artikels die verschenen zijn in de Strandvlo van bij de aanvang tot en met de jaargang 1995. De Strandvlo verscheen voor het eerst in 1981 en was de opvolger van de Tuimelaar, dat het tijdschrift was van de Strandwerkgroep van de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie (BJN). Er was eerst een naamloos mededelingsblad in de jaren 1974 en 1975, wat verklaart waarom de Tuimelaar, die verscheen van 1976 tot 1979, begint bij jaargang 3. In de komende maanden zullen we ook alle artikels tot en met jaargang 2005 beschikbaar stellen.

Alle nummers zijn via trefwoorden opzoekbaar. Tik je bijvoorbeeld "*Patella vulgata*" in dan krijg je het volgende resultaat:

6 resultaten gevonden met volgende parameters : Woord in alle velden= 'Patella' en 'vulgata'

sorteer op auteurs | datum | titel

- d'Udekem d'Acoz, C. (1990). Sur l'abondance de *Patella vulgata* Linnaeus, 1758 à Oostende en 1990 (Mollusca, Gastropoda) *De Strandvlo* 10(4): 110. [details](#)
- Kerckhof, F. (1997). De schaalhoorn *Patella vulgata* en de Japanse oester *Crassostrea gigas* na de koude winters 1995/1996 en 1996/1997 *De Strandvlo* 17(2): 49-51. [details](#)
- Kerckhof, F. (1997). De schaalhoorn *Patella vulgata* en de Japanse oester *Crassostrea gigas* na de koude winters 1995/1996 en 1996/1997 *De Strandvlo* 17(2): 49-51. [details](#)
- Rappé, G. (1989). *Haliclona xena* De Weerd, 1986 (Porifera, Desmospongiae), *Petrobius maritimus* (Leach) (Insecta, Thysanura) en enkele andere bijzondere waarnemingen van de oostelijke strekdam van Zeebrugge *De Strandvlo* 9(4): 113-116. [details](#)
- Rappé, G. (1989). *Haliclona xena* De Weerd, 1986 (Porifera, Desmospongiae), *Petrobius maritimus* (Leach) (Insecta, Thysanura) en enkele andere bijzondere waarnemingen van de oostelijke strekdam van Zeebrugge *De Strandvlo* 9(4): 113-116. [details](#)
- Vanhaelen, M.-Th. (1995). De schaalhoorn *Patella vulgata*, levend te Koksijde *De Strandvlo* 15(3): 112. [details](#)

Met een klik op het pdf-symbool van het gezochte artikel, kom je bij het Open Marien Archief (OMA), een digitale collectie van het werk van Vlaamse/Belgische mariene wetenschappers. Eerst even "I agree" aanklikken en u krijgt de mogelijkheid om het artikel te openen of op te slaan op uw computer.

Ook onze zustervereniging in Nederland (de Strandwerkgemeenschap) is het digitale tijdperk binnengestapt: er verscheen dit jaar immers een doorzoekbare CD met een scan van alle nummers van het Zeepaard van 1941 tot en met 2010. Deze CD kan je bestellen bij Gerard Heerebout: SWG.penn@gmail.com. Kostprijs: € 6,50 (verzendingkosten inbegrepen).

Beide bronnen bevatten een schat aan informatie en waarnemingen over de mariene fauna en flora van de Lage Landen.

Met verdere suggesties voor onze website kan u uiteraard steeds terecht bij iemand van het bestuur of via info@strandwerkgroep.be.

**Spaanse Lindebaan 175
1850 Grimbergen
tom.ameye@skynet.be**

Inhoud jaargang 31

Jaargang 31 nr. 1

Inhoud, excursiekalender 2011, laagwatertabel		1
Tom Ameye	Portretten van fauna en flora van de Belgische kust De Gewone wenteltrap - <i>Eptonium clathrus</i> (Linnaeus, 1758)	3
Floris Verhaeghe	Vondst van de brakwaterpok <i>Balanus</i> (<i>Amphibalanus</i>) <i>improvisus</i> , Darwin 1854) op de IJzer te Woumen	22
Francis Kerckhof en Marie-Thérèse Vanhaelen	De massale stranding van jonge nonnetjes <i>Macoma</i> <i>balthica</i> (Linnaeus, 1758) in de nazomer van 2010	26
Nathal Severijns	Verslag van de meerdaagse SWG-excursie naar Dale (Wales) van 7 tot 13 april 2009 (deel 1)	29

Jaargang 31 nr. 2

Inhoud, excursiekalender 2011, excursiekalender Nederlandse SWG, meerdaagse 2012,		37
Ingrid Jonckheere	Gewone zeehonden <i>Phoca vitulina</i> Linnaeus, 1758 langs de Westkust	40
Cédric d'Udekem d'Acoz	A further record of <i>Liocarcinus corrugatus</i> (Pennant, 1777) in Northumberland, England, northwestern North Sea (Crustacea, Decapoda, Brachyura)	48
Nathal Severijns	Verslag van de meerdaagse SWG-excursie naar Dale (Wales) van 7 tot 13 april 2009 (Deel 2)	51
laagwatertabel		

Marie-Thérèse Vanhaelen	Rariteitenkabinet : vreemde molluskenvondsten op het Koksijdse strand	62
Boekbespreking		68
Jaargang 31 nr. 3-4		
	Inhoud, bestuursmededelingen, excursiekalender 2012, Jaarvergadering 2012, Meerdaagse 2012, excursiekalender Nederlandse SWG, laagwatertabel, Mededeling Nederlandse Malacologische Vereniging.	69
Hans De Blauwe	Nieuwe waarneming van <i>Aequorea forskalea</i> (Forsskål, 1775), een zeldzame hydromeduse, aan de Belgische kust	75
Cédric d'Udekem d'Acoz	Occurrence of the grey swimming crab <i>Polybius vernalis</i> (Risso, 1827) on Rathlin Island, Northern Ireland: northernmost record so far (Crustacea, Decapoda, Brachyura)	78
Hans De Blauwe	De slijkgrascicade <i>Prokelisia marginata</i> (Hemiptera: Delphacidae), een exoot gebonden aan Engels slijkgras <i>Spartina townsendii</i> , veroverd nu ook de Belgische kust	80
Marie-Thérèse Vanhaelen	Strandwaarnemingen in herfst en winter 2010-2011 aan de Westkust	89
Flos Verhaeghe	Enkele aanvullende waarnemingen van de meerdaagse naar Wales in 2009	91
Hans De Blauwe	Riemwiervoetjes en hun begroeiing – eerste melding van <i>Watersipora subtorquata</i> (d'Orbigny, 1852) op het Belgische strand	93
Marie-Thérèse Vanhaelen	Enkele strandwaarnemingen tijdens de zomer 2011 te Koksijde	96
Marie-Thérèse Vanhaelen	Aanbod en prijzen van tweekleppige zeevruchten in enkele viswinkels aan de Westkust	97
Tom Ameye	Het archief van De Strandvlo en De Tuimelaar nu on-line beschikbaar	98
	Inhoud jaargang 31	99

**verrekijkers
telescopen
microscopen
accessoires**

www.sightsofnature.com

Pieter De Conincklaan 108, 8200 St.-Andries Brugge, 050/ 31 50 01

